

Krigen i Ukraine

Teologiske perspektiver, problemfelter og praktik

Af forsker ved Lunds Universitet,
ph.d. Emil Hilton Saggau

Den russiske invasion af og krig i Ukraine i foråret 2022 har åbnet en anden verden for mange i Vesten, og tidlige tiders vedtagne politik og sandheder har ændret sig siden da. Det samme gælder de teologiske perspektiver, idet nye problemfelter er blevet synlige, og fx Folkekirken står nu over for en praktisk-teologisk udfordring af dimensioner.

På Det Teologiske Fakultet og Center for Kirkeforskning er dette skifte blevet belyst først med et lyn-nummer af *Kritisk Forum for Praktisk Teologi* i april og herefter en konference om emnet den 17. maj 2022. Konferencen var arrangeret sammen med Danske Kirkers Råd, Folkekirkens Mellemkirkelige Råd og Lolland-Falster Stift. I denne artikel vil jeg skitsere nogle af de centrale perspektiver, problemfelter og praktiske udfordringer fra den foreløbige teologiske behandling.

Truende skyer i horisonten

I sommeren 2021 udkom bogen, *Moderne ortodokse kirker*, som jeg redigerede og udgav med en række nordiske kollegaer. I indledningen bemærkede jeg dengang, at Ukraine var “et brændepunkt i den ortodokse verden”. Siden de tidlige 1990’ere havde Ukraine været scene

for en tiltagende kirkelig spænding, og “konflikten blotlagde flere udfordringer på tværs af de ortodokse kirker, først og fremmest at de tætte bånd til nationale bevægelser især viser sig besværlige, når grænser flytter sig, og regimer skifter”, som jeg videre skrev; “Dette forhold gøres yderligere besværligt af diverse konflikter, militære sammenstød og borgerkrige i Ukraine”.

I lyset af invasionen er brugen af ordet ‘besværlig’ en underdrivelse af, hvad der de seneste måneder har udspillet sig i Ukraine. Alligevel understreger bemærkningen fra sommeren 2021, at allerede på det tidspunkt var krigen synlig i Ukraines rødder. De rødder er i høj grad kirkelige og hænger tæt sammen med en af hovedpointerne fra bogen, som nævnes i citatet – de ortodokse kirkers tætte forbindelse til stater og nationale bevægelser. Det var som sådan ikke Ukraine, der stod tydeligst i min bevidsthed i sommeren 2021. Det var langt mere den militære oprustning i Bosnien eller den daværende udrensning af systemkritikere i Hviderusland. To andre europæiske konflikter, der lurer i horisonten. Begge steder er, som Ukraine, ramt af kirkelige stridigheder, hvor de ortodokse kirker

tørner sammen i et opgør om land, kirkesamfund og sjæle. Disse ortodokse kirkekampe er som regel en indikation på kommende politiske eller ligefrem militære sammenstød.

Den kirkelige, nationale og politiske strid i Ukraine viste sig dog som den mest alvorlige – på trods af, at de to andre potentielle konflikter ikke er drevet over. Den kirkelige splittelse i Ukraine blev et ekko i den russiske præsidents, Vladimir Putin, invasionstale, da splittelsen blev brugt som et eksempel på forfølgelsen af russere i Ukraine. En amerikansk kommentator bemærkede derfor til Putins tale: ”Tag ikke fejl, dette er også en religiøs krig”. Dette er kun blevet mere tydeligt gennem krigens første tre måneder.

Den ortodokse verden

Den religiøse dimension af konflikten hænger uløseligt sammen med selve konfliktens politiske rod, som er de kaotiske år efter kommunismens sammenbrud. I disse år skete der den måske mest markante forandring af det kristne Europa siden reformationen – en forandring, som ofte er blevet overset. De tidligere marginaliserede ortodokse kirker i Øst er igen blevet et omdrejningspunkt i samfundet. Tidligere sekulariserede stater og befolkningsgrupper er blevet kristne igen, som en serbisk religions-sociolog har beskrevet som en ‘de-sekularisering’. Det gælder særligt Rusland og Ukraine, hvor millioner af mennesker er vendt tilbage til kirkerne. Dette har en politisk og national dimension, som krigen i Ukraine understreger. Nationalt set betyder det, at de genopståede nationale identiteter, befriet fra kommunismen som ideologi, nu er knyttet til en kristen identitet. Der er

sat lighedstegn mellem at være ortodoks kristen og russer.

Instituttleder og tidligere lektor i post-kommunistisk kristendom i Rusland, Annika Hvithamar, påpegede derfor i sit oplæg på konferencen den 17. maj, at krigen kan ses som en udløber af den tiltagende kirkelige og nationale konfrontation i Ukraine. Den voksende nationale og kirkelige mobilisering mod russerne og den russiske kirke i Ukraine efter Ruslands invasion af Krim i 2014 er central for den krig, som udspiller sig i dag. Mobiliseringen fra 2014 og frem har været et forsøg på at skabe en selvstændig national-kirkelig ukrainsk identitet, som samtidig betyder marginalisering af en russisk. Udsigten til Ukraines kirkelige og nationale selvstændighed fra den russiske politiske-religiøse sfære, der ofte henvises til som den såkaldte ‘russiske verden’ – Ruski Mir – er baggrunden for Ruslands angreb. Krigen i 2022 har dog kun forstærket den ukrainske national-kirkelige mobilisering og har i virkeligheden sikret et meget stabilt fundament for en selvstændig ukrainsk kirke.

Den politiske dimension behandlede dekan Carsten Selch Jensen i sit oplæg. I krigens første uger kom den russiske ortodokse kirkeleder med en række bastante udsagn, hvor han hævdede, at Ukraine er russisk. Den samme fortælling gennemsyner Putin-regimets officielle udmeldinger. Ifølge Selch Jensen skal dette synspunkt søges i grundlæggelsesfortællingerne for det Kyiv-Rus-rige, som både Ukraine og Rusland hævder at være arvtager til. Denne grundlæggelsesfortælling kommer fra den såkaldte Nestors Krønike, også kendt som ‘Fortællingen om de svundne tider’. Krøniken er som Saxos

Danmarks Krønike en delvis gendigtning af et riges oprindelse i en mytisk fortid.

I Nestor-krøniken er det Apostlen Andreas' velsignelse af slaverne og Kyiv's bakker, som er grundlaget for forjættelsen af det nye rige. Dette når sit klimaks i dåben af Storfyrst Valdemar (russisk: Vladimir, ukrainsk: Volodimir) i Dnepr i 988. Det er denne guddommelig udvælgelse af folket, byen Kyiv og Valdemar, som den russiske patriark og styret i Moskva forsøger at fastholde og bruge politisk til at gøre krav på Kyiv. Selch Jensen noterede, hvordan den kirkeligt-nationale læsning af krøniken ofte ignorerer dele af det historiske narrativ. Det måske mest bemærkelsesværdige er, at navnet Rus vitterligt er navnet på den skandinaviske gruppe, som både i krøniken og rent arkæologisk udgjorde herskerne af Kyiv-Rus. Fyrsterne var altså skandinaviske vikinger.

Ortodokse i Norden

Hvithamar og Selch Jensen satte med deres oplæg rammen for kirkernes betydning og rolle for krigen, som også er beskrevet af Sebastian Rimestad i *Kritisk Forum for Praktisk Teologi* nr. 167. Både i tidsskriftet og på konferencen vendte fokus sig mere konkret mod Norden og Danmark, som står midt i en massiv flygtningestrøm. I mine egne oplæg har jeg beskrevet, hvordan den nuværende ukrainske flygtningestrøm – i skrivende stund godt 26.000 personer – følger i fodsporene på den markante arbejdsmigration fra Ukraine, Polen og Rumænien til Danmark og Norden, som har fundet sted de sidste ti år. Før krigen var der allerede godt 120.000 central- og østeuropæiske migranter i Danmark, heraf op imod

20.000 ukrainere. Det betyder dog ikke, at der er en ukrainsk ortodoks kirkelig infrastruktur til stede til at modtage flygtningene. Tværtimod falder de kirkeligt ned mellem flere stole grundet de interne opgør mellem ortodokse kirker.

Derfor har mange folkekirker oplevet ukrainske flygtninge, som søger et kirkeligt hjemsted. Dette har ledt til et væld af initiativer og nye typer af gudstjenester, der toppede i forbindelse med den ortodokse påske. Dette er et nybrud i forholdet mellem ortodokse og protestantiske – endda katolske – kristne, et nybrud som ses over hele Europa som konsekvens af krigen og den markante vestlige opbakning til Ukraine. Mit oplæg på konferencen den 17. maj afsluttede jeg med en refleksion over, hvor grænserne for gæstfrihed går. Konkret ser jeg denne grænse ved nadverbordet, idet nadverforståelsen er så forskellig i ortodoks, katolsk og protestantisk teologi. Opfordringen fra min side er at tage denne forskel alvorlig og ikke falde i en grøft, hvor ukrainere bliver genstand for proselytisering.

Den danske folkekirkepræst med rødder i Ukraine, Olga Grygorieva, fortsatte i samme spor ved at tale om Folkekirken rolle og ansvar i mødet med ukrainske flygtninge. Grygorievas hovedpointe var, at Ukraine er et meget forskelligartet folkefærd med en anderledes kulturel og sproglig baggrund. Allerede før krigen var der interne konflikter mellem befolkningsgrupper, som krigen kun har forstærket. Hun understregede derfor, at for mange ukrainere, inklusiv hende selv, er russisk fortsat et vigtigt sprog, og man kan ikke frasige sig en vis tilknytning til Rusland – uagtet det nuværende regimes ageren. Der er forskel på det russiske

regime og russere, og særligt russisk talende ukrainere. Folkekirken bør kunne favne alle mennesker som netop mennesker.

Kirkernes møde med ukrainske flygtninge

Konferencens sidste del fokuserede på udfordringerne i Folkekirken møde med ukrainske flygtninge. En række migrantpræster ledte de indledende workshops, hvor deltagerne, en blanding af studenter, præster, forskere og praktikere, diskuterede en række spørgsmål. Adjunkt i praktisk teologi, Mikkel Gabriel Christoffersen, samlede de forskellige gruppers input, hvorefter dagens ordstyrer, journalist Christoffer Emil Bruun, brugte dem som indledning til den afsluttende paneldebat.

I panelet sad Olga Grygorieva, Søren Dalsgaard fra Det Mellemkirkelige Råd

og Irina Bernstein, ukrainskfødt bestyrelsesleder for Sankt Petri Skole i København samt mig selv. Debatten drejede sig særligt om, at Folkekirken kan spille en rolle som den, der griber og forbinder mennesker, som det offentlige overser. Det offentlige system kan mange ting, men en række lav-praktiske ting melder sig for flygtninge, som kirken kan og bør hjælpe med. Det kan være lige fra at være bisidder og hjælpe med at udfylde formularer om fx opholdstilladelser fra det offentlige, som kun er på dansk, til at køre flygtninge til møder med kommunen.

Dette diakonale arbejde er afgørende for de ukrainske flygtnings integration og ophold i Danmark. Ordstyren, Christoffer Emil Bruun, rundede derfor debatten af med at pointere, at kirken bestemt har en rolle at spille, hvis den tager ansvaret på sig.